

ВІДГУК

ОФІЦІЙНОГО ОПОНЕНТА

доктора педагогічних наук, професора

Курлянд Зінаїди Наумівни

на дисертаційне дослідження Каплінського Василя Васильовича
*«СИСТЕМА ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ МАЙБУТНЬОГО
ВЧИТЕЛЯ В ПРОЦЕСІ ЗАГАЛЬНОПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ У
ПЕДАГОГІЧНИХ УНІВЕРСИТЕТАХ»*

на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук
зі спеціальності 13.00.04 – теорія та методика професійної освіти

В умовах реформування та оновлення освіти в Україні як «джерела динамічного розвитку особистості впродовж життя», соціального замовлення на педагога нової генерації особливого значення набуває орієнтація освітнього процесу на професійне становлення майбутнього вчителя.

Проблеми, пов'язані зі становленням педагога–професіонала постійно перебувають у полі зору педагогів та психологів, однак саме сьогодні у зв'язку з динамічними змінами, що відбуваються в нашій країні, вони набувають особливої ваги.

Сучасна школа лише тоді зможе якісно реагувати на глибокі цивілізаційні зміни, які переживає сучасний світ, на виклики суспільства, коли в її стіни прийдуть компетентні, соціально активні, креативні і творчі випускники закладів вищої освіти нової генерації, здатні до самозмін, до самостійного прийняття виважених рішень у складних, суперечливих, постійно мінливих ситуаціях професійно-педагогічної діяльності та життя в цілому.

Професійне становлення такого вчителя передусім відбувається в процесі навчання у вищій школі, провідною функцією якої є підготовка нового покоління компетентних професіоналів, здатних практично реалізувати свій потенціал в процесі майбутньої професійної діяльності. Міцний педагогічний фундамент, що закладається в процесі загальнопедагогічної підготовки, у поєднанні з фаховим сприяє успішності становлення майбутнього вчителя.

Якісний результат професійного становлення залежить від якісного процесу його організації, від його спрямування на успіх. При цьому велике значення має прагнення студента та його власні зусилля щодо постійного особистісно-професійного самовдосконалення, мотиваційними чинниками

якого є бачення перспектив педагогічної професії, привабливість професійної кар'єри педагога та престижність її здобуття.

З огляду на вищезазначене, не викликає сумнівів актуальність дисертаційної роботи, мета якої полягає в теоретичному обґрунтуванні та експериментальній перевірці системи професійного становлення майбутнього вчителя в процесі загальнопедагогічної підготовки.

Зміст роботи свідчить про зреалізованість передбачень автора, що в результаті професійного становлення під впливом зовнішніх (соціально-педагогічних) і внутрішніх (власної активності, спрямованої на самовдосконалення) чинників відбуваються прогресивні зміни в професійному і особистісному планах: формування загальнопедагогічної і фахової компетентності, педагогічної спрямованості, готовності до постійного професійного зростання, нарощування інтелектуального та духовного потенціалу, а відтак, присвоєння цінностей майбутньої професії, які виступають основою професійного становлення. Педагог, що досягнув високого рівня професійного становлення, стає мотивованим, знає, вміє організувати педагогічну діяльність, активно включитись в неї, забезпечувати її успішність і самовдосконалюватись.

Рецензована дисертаційна робота відповідає нормативним документам МОН України і виконана в межах комплексних наукових тем кафедри педагогіки і професійної освіти Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського «Методологія і технологія педагогічного супроводу особистісно-професійного розвитку майбутнього вчителя» (№ 0111U001620), «Теоретико-методичні засади формування загальнопедагогічної компетентності сучасного вчителя в контексті становлення європейського простору вищої освіти» (№ 0115U002571). Тема докторської дисертації затверджена вченою радою Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (протокол № 1 від 30.08.2017 р.) й узгоджена в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 5 від 26.09.2017 р.).

У *першому розділі* «Концептуально-методологічні засади дослідження проблеми професійного становлення майбутнього вчителя в умовах педагогічного університету» піддано ґрунтовному аналізу методологічні засади проблеми професійно-особистісного становлення майбутнього вчителя в умовах входження України в Європейський освітній простір; здійснено обґрунтування сутнісних характеристик базових понять з урахуванням сучасних методологічних підходів.

Становлення особистості автор розглядає як постійний і самокерований процес якісних та кількісних особистісних змін, у результаті яких підвищується якість та успішність виконуваної діяльності, підвищується самооцінка на основі формування почуття власної гідності та повноцінної рефлексії.

Варто погодитися з твердженням автора, що основою процесу особистісного становлення людини в процесі виконання нею предметної, мисленнєвої та духовно-творчої діяльності є усвідомлення своїх можливостей і шляхів їх збагачення (самопізнання), управління власними думками та почуттями для ефективної діяльності (свідома саморегуляція), усвідомлення та підвищення свого соціального статусу, визначення свого професійного призначення (самовизначення).

Результатом теоретичного аналізу досліджуваної проблеми стало визначення базового поняття «професійне становлення майбутнього вчителя», яке тлумачиться автором як індивідуалізований, цілісний, послідовний процес поетапного оволодіння педагогічною професією, поєднаний з розвитком особистісної сфери, під час якого відбуваються якісна перебудова професійно значущих і особистісних характеристик, загальнопедагогічних знань, умінь, навичок, педагогічних здібностей та комунікативної культури (с. 89).

У другому розділі «Теоретичні основи загальнопедагогічної компетентності в системі професійного становлення майбутнього вчителя» розкрито сутність та структуру загальнопедагогічної компетентності, яка обрана дисертантом результатом професійного становлення, що видається абсолютно логічним, та означено її функціонально пов'язані між собою компоненти: мотиваційний, гностичний, діяльнісний та рефлексивний; визначено критерії сформованості (мотиваційно-ціннісний, інтелектуально-пізнавальний, діялісно-комунікативний, рефлексивно-оцінний) та відповідні їм показники, опис яких досить вдало, конкретно і повно наводиться в додатках; виокремлено чотири рівні її сформованості: початковий (низький), репродуктивний (базовий), реконструктивний (середній), творчий (високий).

Узагальнення результатів досліджень загальнопедагогічної компетентності дозволило В. В. Каплінському представити її зміст у вигляді поєднання таких складових: сукупності психолого-педагогічних знань, умінь, навичок і ставлень; досвіду пошукової та творчої діяльності; загальнопедагогічних здібностей та особистісних якостей педагога (самостійності, цілеспрямованості, вольових якостей тощо), загальної

культури та світогляду; володіння педагогічними технологіями; педагогічної майстерності, здатності до інноваційної діяльності.

Результатом всебічного аналізу структурних компонентів поняття стало визначення загальнопедагогічної компетентності як базової характеристики фахівця, єдності його теоретичної та практичної готовності до здійснення освітньої діяльності; складної, багаторівневої, стійкої особистісної структури, що формується внаслідок інтеграції теоретичних знань, практичних умінь, досвіду, розвитку педагогічних здібностей та значимих для вчителя особистісних якостей, гармонійне поєднання яких становить результат професійного становлення вчителя в процесі загальнопедагогічної підготовки (с. 150).

Третій розділ дисертації «Система професійного становлення майбутнього вчителя в процесі загальнопедагогічної підготовки» відображає системний аналіз складових її моделі, а саме: мета та завдання професійного становлення; методологічні основи побудови освітнього процесу у ЗВО, що забезпечують його спрямованість на формування загальнопедагогічної компетентності; зміст загальнопедагогічної підготовки та принципи, які визначають ефективність цього процесу; структура загальнопедагогічної компетентності майбутнього вчителя з її мотиваційним, гностичним, діяльнісним та рефлексивним складовими; сукупність взаємопов'язаних засобів, методів і прийомів, необхідних для організованого та цілеспрямованого зовнішнього впливу на мотиваційно-ціннісну, вольову і поведінкову сфери особистості з метою подальшого професійного самовдосконалення; організаційно-педагогічні умови, що забезпечують результативність професійного становлення студентів; етапи професійного становлення (професійно-орієнтувальний, процесуально-діяльнісний, рефлексивно-коригувальний); діагностична складова, що включає критерії, показники загальнопедагогічної компетентності та рівні їх сформованості.

Оскільки базовим компонентом формування вчителя-професіонала є система знань як способу пізнання і розв'язання професійно-педагогічних проблем, автор цілком логічно присв'ячує підрозділ цій складовій розробленої системи.

Погоджуємось з дисертантом, що знання успішно засвоюються тоді, коли навчальний матеріал є для студентів особистісно значущим, оскільки, не викликаючи суб'єктивного, життєвого інтересу, він не викликає навчального інтересу. Тому, формуючи базисний компонент змісту загальнопедагогічної підготовки, автор орієнтувався не тільки на його кількісну, а й на якісну характеристику (повнота, концептуальність, системність, продуктивність, перспективність, фундаментальність, практична

цінність) педагогічних знань, «приміряючи» їх до потреб студентів і забезпечуючи відповідність тому колу проблем, з якими вони стикаються у повсякденному житті та в сфері взаємодії з іншими людьми.

З урахуванням структури екстенсивно-кільцевої моделі особистості дослідником обґрунтовано роль і місце сучасної лекції з педагогічних дисциплін в системі професійного становлення студентів, одна з провідних функцій якої – допомогти майбутньому вчителю зорієнтуватись у базовому професійно-понятійному середовищі педагогічної професії, відчувати її привабливість і закласти таким чином фундамент загальнопедагогічної компетентності як результату професійного становлення.

Розкрито роль і місце в системі професійного становлення практичних занять, які на професійно-орієнтувальному етапі з педагогічних дисциплін вперше включають майбутніх учителів у професійну практику, спрямовану на реалізацію особистісного потенціалу кожного студента, допомагають реально відчувати і усвідомити цілі та завдання професійного становлення, наповнити їх відповідним сенсом.

У четвертому розділі дисертаційної роботи кожен з п'яти його підрозділів присвячується детальному обґрунтуванню однієї з п'яти виділених автором організаційно-педагогічних умов та технологічному забезпеченню кожної з них. Перша умова пов'язана з необхідністю задіяти мотиваційні ресурси майбутнього вчителя та сприяти його подальшому мотиваційному самовизначенню шляхом організації суб'єкт-суб'єктних взаємовідносин. Цілком погоджуємось з В. В. Каплінським тому, що такі відносини, по-перше, передбачають обов'язкову наявність емоційно-психологічного простору, що забезпечує комфортне спілкування та створює умови для прояву емоційного благополуччя учасників взаємодії; по-друге, ціннісно-нормативну єдність, котра веде до зближення викладача і студента та проявляється в демократичності їхніх дій у цілепокладанні, виборі шляхів реалізації поставлених цілей.

Друга умова – інтегрування теоретичної та практичної складових загальнопедагогічної підготовки шляхом залучення студентів до аналізу педагогічних відеофрагментів, які, як переконливо доводить автор, забезпечують наочне бачення освітнього процесу, «оживлюють» теорію, переконують у необхідності оволодіння теоретичними знаннями, забезпечують усвідомлення її практичної цінності, знайомлять з кращим досвідом педагогічної діяльності вчителів, спонукають до самооцінки та самоаналізу, вияву власних помилок і недоліків на підставі зіставлення власних рішень з рішеннями, запропонованими у відеофрагментах, і таким чином сприяють миттєвому включенню теоретичних знань у роботу.

Збагачення творчого потенціалу майбутнього педагога шляхом використання проблемно-педагогічних ситуацій – наступна організаційно-педагогічна умова професійного становлення, технологічне забезпечення якої вдало висвітлено у авторському навчальному посібнику «100 складних ситуацій на уроках і поза уроками: шукаємо рішення».

Оскільки професійне становлення майбутнього вчителя відбувається не лише під час проведення аудиторних занять, однією з умов було визначено реалізацію освітньо-виховних можливостей позааудиторної роботи в контексті професійно-особистісного становлення фахівців. Зокрема це конкурси педагогічної майстерності, в процесі підготовки і проведення яких відбувається співтворчість студентів і викладачів спрямована на моделювання і апробацію індивідуальних творчих дидактичних та виховних проектів, які готують конкурсанти. Конкурсні завдання мотивують студентів, розвивають творчі здібності та педагогічне мислення, включають в активний самостійний пошук, допомагають краще зрозуміти теорію та пов'язати її з практикою, а відтак, сприяють успішному професійному становленню як конкурсантів, так і викладачів.

П'ята організаційно-педагогічна умова цілком логічно пов'язана з професійним самовихованням, яке водночас спрямоване на розвиток мотиваційно-ціннісної, інтелектуальної, емоційної та вольової сфер особистості і є важливим фактором формування всіх складових професійного становлення.

Зміст *п'ятого розділу* «Експериментальна перевірка ефективності системи професійного становлення майбутнього вчителя в процесі загальнопедагогічної підготовки» відображає діагностично – критеріальний інструментарій дослідно-експериментальної роботи та методiku педагогічного експерименту з перевірки ефективності системи професійного становлення майбутнього вчителя у процесі загальнопедагогічної підготовки та аналіз ефективності реалізації розробленої системи. В ньому описано організацію й етапи проведення експерименту, проведено кількісний і якісний аналіз ефективності розробленого науково-методичного забезпечення, інтерпретовано результати статистичного аналізу одержаних даних, визначено ефективність розробленої системи професійного становлення майбутнього вчителя в процесі загальнопедагогічної підготовки в педагогічних університетах.

Беззаперечним є практичне значення дослідження, яке, зокрема, полягає в розробці конкретних методичних рекомендацій щодо професійного становлення майбутнього вчителя в процесі загальнопедагогічної підготовки, що знайшло відображення в авторських монографіях: «Професійне становлення майбутнього вчителя в процесі

загальнопедагогічної підготовки: теорія і практика, «Загальнопедагогічна компетентність учителя: особливості, складники, шляхи формування»; навчальних посібників: 100 складних ситуацій на уроках та поза уроками: шукаємо рішення», «Методика викладання у вищій школі», «Загальнопедагогічна підготовка до курсового та комплексного державного екзамену (осв.-квал. рівень «бакалавр»), «Основи виховної діяльності вчителя фізичної культури».

Теоретичні положення, експериментальні дані, висновки, змістовні додатки можуть бути використані для вдосконалення процесу професійної підготовки педагога, для проведення навчальних занять, науково-методичних семінарів з проблем професійного становлення, для створення відповідних навчально-методичних посібників, нових електронних освітніх ресурсів та впровадження їх в освітню практику.

Узагальнимо головні ознаки дисертаційного дослідження, яке стало результатом багаторічної праці В. В. Каплінського у закладі вищої педагогічної освіти, зокрема в напрямку пошуку ефективних шляхів практичної реалізації проблеми професійного становлення майбутнього вчителя і подамо їх у вигляді ключових характеристик: відповідальний підхід до дослідження проблеми на всіх його етапах; відчутність власної наукової позиції автора; дотримання існуючих вимог до наукового дослідження у поєднанні з намаганням відходити від усталених стереотипів та шаблонів, проявляючи науково-творчий підхід; чіткість, лаконічність та адекватність визначення базових понять, пов'язаних з темою дисертації; ретельний і виважений підхід до аналізу результатів дослідно-експериментальної роботи; повнота моделі системи професійного становлення майбутнього вчителя, всеохопність та гармонійне поєднання всіх її компонентів; кожен елемент результатів дослідно-експериментальної роботи знайшов свою апробацію (про це свідчать теми численних публікацій автора, які «йшли в ногу» з логікою та поетапністю дослідження); цілісність дослідження, його композиційна структура й логічна довершеність; науково-педагогічна й мовна грамотність, збалансованість висновків; коректність організованого експериментального дослідження підтверджена чітким наскрізним баченням теоретичних підвалин та їх аргументованим використанням на кожному етапі експерименту.

Зміст автореферату відповідає тексту дисертаційної роботи, в ньому повною мірою висвітлено хід та основні результати наукового пошуку. Загальні висновки логічно впливають зі змісту дисертації і відображають основні результати дослідження відповідно до його завдань, теоретично обґрунтовані та експериментально перевірені.

Таким чином, завдання, поставлені в межах даної дисертаційної роботи, розв'язані. Досягнута мета дослідження – теоретичне обґрунтування та експериментальна перевірка системи професійного становлення майбутнього вчителя в процесі загальнопедагогічної підготовки. Автор вдало окреслює перспективні напрями подальшого дослідження даної проблеми.

Позитивно оцінюючи роботу, вважаємо за необхідне висловити певні зауваження.

1. Відзначаючи глибокий аналіз зарубіжного досвіду підготовки майбутніх учителів у контексті їх професійного становлення, зокрема у країнах Європейської спільноти і Канади, представлений у 3 підрозділі 2 розділу (с. 166 – 181), зауважимо, що автору варто було б більш чітко визначити ті його особливості, які можна адаптувати до вітчизняної системи становлення педагога-професіонала.

2. Аналізуючи етапи професійного становлення, автор підкреслює, що здобувач вищої педагогічної освіти, набуваючи статусу майбутнього фахівця, проходить етап адаптації і лише потім стає на шлях власне професійного становлення (с. 214). Проте період адаптації, спрямований на усвідомлення важливості професійного становлення, формування психологічної готовності до нього, орієнтацію в професії педагога залишається лише задекларованим, потребуючи наповнення відповідним змістом і методичним забезпеченням. Доцільно було б також вибірково простежити період адаптації випускника університету в умовах перших років роботи в школі.

3. Оскільки професійне становлення майбутніх учителів значною мірою залежить від змісту та якості їхньої психолого-педагогічної підготовки в цьому напрямку, доцільно було б представити у змісті дисертації сучасний стан підготовки вчителя-професіонала в педагогічних університетах, загальний стан відображення цього аспекту в навчальних планах та програмах з дисциплін педагогічного циклу, а також сформулювати конкретні пропозиції щодо посилення аспекту професійного становлення педагогів у змісті навчальних програм закладів вищої педагогічної освіти

4. На наш погляд, потребує коригування назва першої організаційно-педагогічної умови «формування мотиваційної основи особистості майбутнього вчителя шляхом організації суб'єкт-суб'єктної взаємодії викладача і студента» (підрозділ 4.1). Автор мав би забезпечити не мотиваційну основу особистості загалом (така умова є надто широкою), а розвиток мотивації саме професійного становлення в процесі загальнопедагогічної підготовки. Цей підрозділ також потребує підсилення

теоретичного обґрунтування означеної умови її технологічним забезпеченням.

5. Доцільніше було б з позицій логіки дослідження в підрозділі 1.3 проаналізувати зарубіжний досвід підготовки майбутніх учителів у контексті їх професійного становлення, а концептуальні засади професійного становлення майбутнього вчителя в умовах входження України в Європейський освітній простір» перенести з підрозділу 1.3 в підрозділ 2.3, оскільки вони формуються на основі глибокого аналізу досліджуваної проблеми і досліджуваного процесу, які в 1 розділі ще не недостатньо проаналізовані.

6. В додатках (с. 508 – 510) і (с.515 – 519) наводяться приклади нетрадиційних лекцій, спрямованих на активізацію пізнавальної активності студентів (з елементами дискусії, у формі конференції, у формі круглого столу, брифінгу, з попередньо запланованими помилками, бінарні лекції, лекції-презентації тощо), однак у змісті самої роботи їх аналіз в контексті професійного становлення майбутніх учителів не здійснюється. Автор у підрозділі 3. 3. «Реалізація освітньо-розвивального потенціалу лекцій з педагогічних дисциплін в системі професійного становлення майбутнього вчителя» концентрує увагу на удосконаленні змісту, форми, методики проведення лише традиційних лекцій.

Однак, висловлені зауваження і побажання мають рекомендаційний характер і не впливають на загальну позитивну оцінку рецензованої роботи, яка є концептуальним цілісним дослідженням, що має беззаперечну наукову новизну, теоретичне і практичне значення, а його результати є прогностичними.

Загальний висновок: актуальність дослідження, високий науковий рівень, практична цінність дають підстави стверджувати, що наукова праця «Система професійного становлення майбутнього вчителя в процесі загальнопедагогічної підготовки у педагогічних університетах» відповідає «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567, а її автор Каплінський В. В. заслуговує присвоєння йому наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти.

Офіційний опонент

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри педагогіки
Державного закладу
«Південноукраїнський національний
педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»

